

Michał Hrabia
Uniwersytet Śląski, Katowice
michal_hrabia@o2.pl

WSTĘP DO OBIEKTOWEJ ANALIZY CZASOWNIKA *ALLER* W KONSTRUKCJACH Z OKREŚLNIKAMI TEMPORALNYMI DLA CELÓW TŁUMACZENIA AUTOMATYCZNEGO FRANCUSKO-POLSKIEGO

Słowa kluczowe: tłumaczenie automatyczne, klasa obiektowa, czasowniki ruchu, iteratywność
Keywords: machine translation, object class, verbs of motion, iterativity

Głównym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie najważniejszych założeń obiektowej metody opisu jednostek języka dla celów tłumaczenia automatycznego oraz zaprezentowanie wstępnych wyników aplikacji tej metody w odwieloznacznianiu francuskiego czasownika *aller*.

Ujęcie zorientowane obiektowo (fr. *approche orientée objets*) jest stosunkowo młodym narzędziem opisu języka naturalnego, stworzonym przez prof. Wiesława Banysia w Instytucie Języków Romańskich i Translatoryki Uniwersytetu Śląskiego (Banyś 2002a, 2002b). Powstało jako swoista odpowiedź na rażący brak narzędzi lingwistycznych, które byłyby kompatybilne z możliwościami programów informatycznych dokonujących automatycznego tłumaczenia tekstów. Trudno nie zgodzić się bowiem ze stwierdzeniem, że przed współczesną leksykografią stają zupełnie nowe wyzwania. Słowniki tradycyjne są systematycznie wypierane przez swoje elektroniczne odpowiedniki; coraz częściej też korzystamy z tzw. translatorów, takich jak powszechnie znany *Tłumacz Google*. Jednocześnie wszyscy jesteśmy świadomi, że efekty tłumaczenia w pełni zautomatyzowanego są dalekie od doskonałości (Lipiński 2004: 98–119; Chrupała 2007: 7–8).

Przekładane zdania są bardzo często niepoprawne składniowo, a przede wszystkim asemantyczne, w wyniku czego zrozumienie tłumaczonego tekstu staje się utrudnione lub wręcz niemożliwe. Przyczyną takiego stanu rzeczy nie są wcale, jak można by sądzić, niedoskonałości technologiczne programów komputerowych, ale nieprzystosowane do tłumaczenia automatycznego, wadliwie skonstruowane słowniki, z których programy te korzystają. Podejście zorientowane obiektowo stara się przezwyciężyć ten impas, postulując konieczność tworzenia komputerowych baz danych leksykalnych, zawierających nie tylko informacje natury fonetycznej, morfologicznej czy składniowej, ale przede wszystkim – leksykalno-semantycznej (Banyś 2002a: 7–9).

1. Filozofia i struktura opisu języka w ramach ujęcia zorientowanego obiektowo

Podejście zorientowane obiektowo wpisuje się w nurt semantycznego opisu języka za pomocą struktur predykatowo-argumentowych, reprezentowanego w polskiej lingwistyce między innymi przez Stanisława Karolaka (1984). Każdy argument-obiekt (prototypowo rzeczownik) definiowany jest tutaj operacyjnie przez dwie grupy predykatów: atrybuty (czyli cechy obiektu, prototypowo przymiotniki) oraz operacje, które obiekt może wykonać lub które możemy wykonać na obiekcie (prototypowo czasowniki)¹.

Approche orientée objets (AOO) nie dąży jednak do opisu konkretnych obiektów, ale całych klas obiektowych, co jest jednym z fundamentalnych założeń teorii. Według W. Banysia (2002a: 22) rzeczoną klasę obiektową należy rozumieć jako zespół obiektów, które charakteryzują się tym samym zestawem operacji i atrybutów. Przykładami klas obiektowych mogą być więc następujące zbiory jednostek leksykalnych:

<zwierzę>² : kot, pies, chomik, dzik, sarna, ...;

<człowiek sprawujący władzę> : wódz, król, książę, sułtan, prezydent, ...;

<wojownik> : rycerz, samuraj, żołnierz, komandos, ...;

<ideologia> : fundamentalizm, liberalizm, socjalizm, kapitalizm, ...;

<czas> : epoka, era, stulecie, ...

Warto zauważyć, że każda klasa obiektowa (z wyjątkiem klas najbardziej abstrakcyjnych) należy do jakiejś superklasy (tej, której część stanowi – klasy hiperonimicznej) i najczęściej posiada również jedną lub więcej podklas (tych, które stanowią jej część – klas hiponimicznych). I tak np. klasa obiektowa <zwierzę> należy do superklasy [OŻYWIONE]; sama zaś jest superklasą dla takich podklas, jak np. <ptak>, <ssak>, <ryba>. Istnienie

1 W przeciwieństwie więc do ujęcia tradycyjnego AOO sytuuje w centrum badań argumenty, co czyni metodę rzeczywiście „zorientowaną obiektowo”.

2 Nazwy klas obiektowych są w AOO ujmowane najczęściej w nawiasy trójkątne np. <zwierzę>, <wojownik>. Jedynie klasy bardziej ogólne, takie jak np. [OŻYWIONE], [CZŁOWIEK], zapisywane są w nawiasach kwadratowych.

rozumianej w ten sposób hierarchii klas nazywane jest w AOO „systemem dziedziczenia semantycznego” (Banyś 2002b: 215), ponieważ właściwości semantyczne superklasy są przekazywane podklasie. Dzięki temu możliwe staje się znaczne uproszczenie opisu językowego – nie trzeba bowiem wyliczać wszystkich operacji charakteryzujących daną klasę, ale tylko te, które są właściwe wyłącznie dla niej (tzw. *opérateurs appropriés*); pozostałe (tzw. *opérateurs hérités*) zostaną „odziedziczone” po superklasie.

Mimo że nadrzędnym celem ujęcia zorientowanego obiektowo jest stworzenie kompletnych baz danych leksykalnych, największe osiągnięcia wynikające z aplikacji metody dają się zaobserwować na polu analizy semantycznej, a dokładniej w rozwiązywaniu problemu polisemii predykatów (czasownikowych lub przymiotnikowych) w tłumaczeniu automatycznym. Procesu tak zwanej dezambiguizacji (fr. *désambiguïsation*), czyli odwieloznaczniania sensu słów, należy dokonywać zgodnie z sześcioma etapami, wyraźnie wyróżnionymi przez W. Banysia (2005), pamiętając przy tym, że „il y a autant de sens différents d’un mot dans la langue source que de traductions différentes dans la langue d’arrivée”³ (Banyś 2005: 59). Najprościej rzecz ujmując, po sprawdzeniu konkordancji użyć analizowanego czasownika/przymiotnika polisemicznego w obszernym korpusie, należy pogrupować znalezione użycia w zbiory, których elementy mają możliwie najwięcej cech wspólnych. Pozwoli to na wskazanie klas obiektowych charakteryzujących analizowany predykat, jak również na określenie ich diatezy. Każdej wyodrębnionej konfiguracji (tzn. predykatowi wraz z towarzyszącymi mu klasami obiektowymi) należy następnie przyporządkować odpowiednie tłumaczenie w języku docelowym. Jeżeli konfiguracja klas obiektowych nie wystarcza do precyzyjnego opisu znaczenia polisemicznego czasownika/przymiotnika (czyli inaczej mówiąc, jeżeli ta sama konfiguracja może być przetłumaczona na kilka sposobów), odwołujemy się do szerszego kontekstu tj. do kadrów, w których analizowane użycie występuje, lub do skryptów, których stanowi część. Tak zebrane wyniki przedstawiamy w jednym z formatów analizy używanych w podejściu zorientowanym obiektowo, tj. w postaci schematów składniowo-semantycznych lub zbiorczej tabeli. Ostatnim etapem pracy jest wyliczenie możliwie największej liczby jednostek leksykalnych tworzących wykorzystane w dezambiguizacji klasy obiektowe.

Dla egzemplifikacji metody dezambiguizacji obiektowej przyjrzyjmy się czterem wybranym schematom francuskiego polisemicznego przymiotnika *farouche* (zob. Hrabia 2011):

- 1) <zwierzę> *farouche* → *płochliwy*;
- 2) <człowiek sprawujący władzę>, <wojownik> *farouche* → *okrutny*;
- 3) <czas> *farouche* → *burzliwy*;
- 4) [kadr: prehistoria] <czas> *farouche* → *pierwotny*.

3 Dane słowo ma tyle znaczeń w języku źródłowym, ile ekwiwalentów tłumaczeniowych w języku docelowym [tłum. – M. H.].

Zauważmy, że obecność określonej klasy obiektowej na pozycji argumentu (<zwierzę>, <człowiek sprawujący władzę>, <wojownik> lub <czas>) warunkuje odpowiednie tłumaczenie predykatu *farouche* na język polski. W wyróżnieniu znaczenia (4) bierze ponadto udział kadr [prehistoria], w którym badana relacja predykatowo-argumentowa jest kontekstualnie usytuowana.

2. Analiza czasownika *aller* dla celów tłumaczenia automatycznego

Wstępne badania wykazały, że metoda dezambiguizacji obiektowej może być wykorzystywana również do leksykograficznego definiowania złożonego problemu wewnątrzaspektowych opozycji typu *jechać/jeździć*. Tradycyjne ujęcie, w którym formy określone tj. semelfaktywne (np. *jechać, iść, biec, lecieć, płynąć*) wyrażają ruch ukierunkowany, a formy nieokreślone tj. iteratywne⁴ (np. *jeździć, chodzić, biegać, latać, pływać*) – ruch nieukierunkowany, dawno już bowiem zostało zakwestionowane (Włodarczyk 1980: 50; Kuszmidler 1999: 42–43). I chociaż współczesna aspektologia polska może poszczycić się kilkoma wybitnymi pracami na temat iteratywności, żaden z językoznawców nie przedstawił kompletnej, spójnej analizy problemu, mogącej znaleźć zastosowanie w budowaniu algorytmów dla celów tłumaczenia automatycznego. Dwupostaciowość form niedokonanych polskich czasowników ruchu stanowi więc poważny, wciąż nierozwiązany problem przy przekładzie maszynowym francusko-polskim i polsko-francuskim.

Przedstawione w dalszej części artykułu wyniki obiektowej dezambiguizacji czasownika *aller* tłumaczonego na język polski przez formy czasu teraźniejszego czasowników *jechać/jeździć* uznać należy za pierwszy operacyjny opis iteratywności stworzony wyłącznie dla celów automatycznego tłumaczenia tekstów. Dokładnej analizie poddane zostały trzy najważniejsze użycia badanego czasownika w konstrukcjach z określnikami o charakterze temporalnym (tj. dniami tygodnia, określnikami temporalnymi właściwymi i określnikami częstotliwości).

Użycie I: dni tygodnia

- (1) *Jeudi soir, je vais en voiture à la piscine avec Aurélie.*
W czwartek wieczorem jadę z Aurelią samochodem na basen.
- (2) *Je vais en voiture à la piscine le jeudi soir avec Aurélie.*
W czwartki wieczorem jeżdżę z Aurelią samochodem na basen.

4 W dalszej części pracy terminy *semelfaktywny/literatywny* i *określony/nieokreślony* będą używane zamiennie. Warto zwrócić uwagę, że rozróżnienie *określony/nieokreślony* (*déterminé/indéterminé*), wprowadzone do językoznawstwa przez Siergieja Karcewskiego, jest używane najczęściej przez slawistów francuskich.

Powyższe przykłady bardzo dobrze ilustrują różnicę między iteratywnością a semelfaktywnością. Oczywiście jest, że akcja wyrażona w zdaniu (1) będzie realizowana tylko jeden raz. Inaczej mówiąc, pojedyncza realizacja predykatu *aller* jest warunkiem koniecznym i wystarczającym do stwierdzenia, że zdanie go zawierające jest prawdziwe. Czas owej realizacji jest wyraźnie określony przez okolicznik *jeudi soir* (w czwartek wieczorem), przy czym możliwe by było czasowe doprecyzowanie np. *jeudi soir à 18.30 h* (w czwartek wieczorem o 18.30) lub też zmniejszenie stopnia precyzji np. *jeudi* (w czwartek). We wszystkich trzech przypadkach ekwiwalentem tłumaczeniowym w języku polskim będzie określona forma *jechać*. W zdaniu (2) natomiast wyrażenie *le jeudi* (w czwartki) wskazuje ewidentnie na powtarzalny charakter akcji, który bez większych wątpliwości można utożsamiać z iteratywnością. Wybór w języku polskim nieokreślonej formy *jeździć* jest więc w pełni uzasadniony.

Zauważmy, że utożsamianie iteratywności z „powtarzalnością” jest jednym z najbardziej intuicyjnych, a zarazem najbardziej rozpowszechnionych w językoznawstwie sposobów rozumienia tego pojęcia. I tak np. Francesco Antinucci i Lucyna Gebert (1977: 37–38) definiują iteratywność za pomocą semantycznego komponentu – metapredykatu *suma*, którego argumenty wypełnione są przez struktury reprezentujące poszczególne akty ruchowe. Jean-Pierre Desclés i Zlatka Guentchéva (1997: 161–162) z kolei opisują iteratywność poprzez pojęcie otwartej „klasy wydarzeń”, postrzeganej jako seria następujących po sobie identycznych okurencji tego samego wydarzenia⁵. Ideę „powtarzalności” akcji iteratywnych znaleźć również można w pracach Jadwigi Stawnickiej, która zalicza czasowniki ruchu iteratywnego do grupy multiplikatorów, a więc takich jednostek, które „oznaczają akcje kompleksowe, składające się z identycznych aktów przebiegających sekwencyjnie, przypisanych tożsamym aktantom” (Stawnicka 2007: 25).

Wróćmy jednak do omawianego użycia i poddajmy towarzyszące mu okoliczniki czasu dokładniejszej analizie. W tym celu porównamy trzy serie zdań:

(a)	<i>W (ten, następny, przyszły) poniedziałek jadę do Warszawy.</i>	+ ⁶
	<i>W (ten, następny, przyszły) poniedziałek jeżdżę do Warszawy.</i>	–
(b)	<i>W każdy poniedziałek jadę do Warszawy.</i>	+/–
	<i>W każdy poniedziałek jeżdżę do Warszawy.</i>	+
(c)	<i>W poniedziałki jadę do Warszawy.</i>	–
	<i>W poniedziałki jeżdżę do Warszawy.</i>	+

Widzimy wyraźnie, że wyrażenia typu *w poniedziałek (lundi)*, *w ten poniedziałek (ce lundi)*, *w następny/przyszły poniedziałek (lundi prochain)* są w języku polskim

5 W odróżnieniu od F. Antinucciego i L. Gebert J.-P. Desclés i Z. Guentchéva zwracają więc uwagę na oczywistą otwartość zbioru wydarzeń ruchowych – czasowniki iteratywne nie nakładają wszak żadnych ograniczeń temporalnych (Karolak 2001: 580).

6 Symbol „+” oznacza zdanie w pełni akceptowalne, „–” zdanie nieakceptowalne, „+/-” zdanie akceptowalne, ale wymagające na ogół pewnego specyficznego kontekstu.

zgodne z formą określoną – *jechać*, a okolicznik w *poniedziałki* (*le lundi, tous les lundis*) – z formą *jeździć*. Niemniej język polski dopuszcza użycie formy *jechać* z wyrażeniem w *każdy poniedziałek* (*chaque lundi*), niemalże identycznym pod względem semantycznym z okolicznikiem w *poniedziałki* (*le lundi, tous les lundis*). Z czego wynika ten paradoks?

Zauważmy, że w zdaniach z czasownikiem *jechać* wyrażeniu w *każdy poniedziałek* może towarzyszyć czasowe doprecyzowanie, np. o 8 rano (*W każdy poniedziałek o 8 rano jadę na basen*). Prowadzi to do prostego wniosku, że dopuszczenie użycia formy określonej w konstrukcjach tego typu związane jest z możliwością czasowego doprecyzowania akcji. Zważywszy jednak na fakt, że użycia tego typu są w języku rzadkie, a ponadto nie wykluczają zastąpienia czasownika *jechać* przez *jeździć* (*W każdy poniedziałek o 8 rano jeżdżę na basen*), uznać je można za nieistotne z punktu widzenia tłumaczenia automatycznego.

Tak przeprowadzona analiza wyodrębnionego użycia czasownika *aller* pozwala na sformułowanie wniosku finalnego i przedstawienie go, zgodnie z wymogami AOO, w postaci odpowiednich schematów składniowo-semantycznych:

***Jechać* (schemat I)**

franc.

(ce) <jour de la semaine> / <jour de la semaine> prochain – X – [HUM] –aller_[prés.] – (en – Y – <moyen de transport>) – à/en/sur/dans – Z – <lieu>

pol.

w ten/przyszły/następny <dzień tygodnia> – X – [HUM] – *jechać*_[teraż.] – (Y – <środek transportu>) – do/w/na/nad – Z – <miejsce>

***Jeździć* (schemat II)**

franc.

le/chaque <jour de la semaine>_[sing.] / tous les <jour de la semaine>_[pl.] – X – [HUM] – aller_[prés.] – (en – Y – <moyen de transport>) – à/en/sur/dans – Z – <lieu>

pol.

w każdy <dzień tygodnia>_[poj.] / w <dzień tygodnia>_[mn.] – X – [HUM] – *jeździć*_[teraż.] – (Y – <środek transportu>) – do/w/na/nad – Z – <miejsce>

Pozycja podmiotu X we wszystkich powyższych schematach jest wypełniona przez klasę obiektową [HUM] (czyli [CZŁOWIEK]), pozycja fakultatywnego dopełnienia Y – przez klasę <środek transportu>, a pozycja dopełnienia Z – przez klasę <miejsce>⁷.

7 Na tym etapie badań ciężko jest rozstrzygnąć, jaki status – obowiązkowy czy fakultatywny – należy przypisać pozycji Z w wyróżnionych schematach.

Integralną częścią schematu I jest ponadto określnik temporalny w *ten/przyszły/następny* <dzień tygodnia>⁸; schemat II zawiera natomiast określniki w *każdy* <dzień tygodnia> (w którym instancje klasy <dzień tygodnia> występują w liczbie pojedynczej) lub w <dzień tygodnia> (w którym instancje klasy występują w liczbie mnogiej).

Użycie II: określniki temporalne właściwe

- (1) *Je reste en Angleterre jusqu'à la fin du mois et en août je vais en Écosse.*
Zostaję w Anglii do końca miesiąca, a w sierpniu jadę do Szkocji.
- (2) *En aout, je vais en camion chez un pote qui vit vers Gdansk.*
W sierpniu jadę ciężarówką do mojego kolegi, który mieszka w okolicach Gdańska.
- (3) *Le 1 juillet, je vais à Marineland avec le collège.*
1 lipca jadę z gimnazjum do Marinelandu.
- (4) *Le 25 novembre 2011, il va à Brest apporter son soutien aux salariés de la Sobrena.*
25 listopada 2011 roku jedzie do Brestu, aby udzielić wsparcia pracownikom Sobreny.

Wszystkie przedstawione powyżej przykłady zawierają okoliczniki czasu sytuujące akcję w sposób mniej lub bardziej dokładny na osi chronologicznej. Inaczej mówiąc, wyznaczają one punkt lub też przedział, w którym predykowana przez czasownik *aller* akcja ruchu rzeczywiście jest (była lub będzie) realizowana. Okoliczniki te tworzą klasę, której można nadać nazwę <określnik temporalny właściwy>⁹. Jak zostało wykazane przy analizie użycia I (w zdaniach z konstrukcjami typu w *ten/przyszły/poniedziałek*) dosyć dokładne określenie czasu realizacji wyklucza na ogół „powtarzalność” i implikuje wybór ekwiwalentu tłumaczeniowego *jechać*.

Okazuje się jednak, że w przypadku użyć z okolicznikiem czasu lokalizującym akcję z mniejszą precyzją czasową (typu w *sierpniu*, *wiosną* itp.) możliwe jest w języku polskim użycie formy *jeździć* (np. *W sierpniu jeżdżę ciężarówką do mojego kolegi, który mieszka w okolicach Gdańska*). Wydaje się zatem, że istnieje pewna korelacja między stopniem precyzji określników temporalnych właściwych a iteratywnością. Aby ją odkryć, przyjrzyjmy się czterem parom zdań zawierającym okoliczniki czasu ułożone od najbardziej ogólnych do najbardziej szczegółowych:

8 Dniom tygodnia, podobnie jak innym okolicznikom czasu w dalszej części artykułu, zostaje nadany status klasy. Niemniej, z teoretycznego punktu widzenia, nie mamy tu do czynienia z klasą obiektową, niemożliwe bowiem jest wskazanie charakteryzujących ją atrybutów i operacji. Nazwę „klasa” używaną w odniesieniu do zbioru okoliczników czasu należy zatem traktować jako termin pomocniczy.

9 Oczywiście wyróżniona wcześniej klasa <dzień tygodnia> jest podklasą klasy <określnik temporalny właściwy>.

(a ₁)	<i>W sierpniu jadę do Francji.</i>	+
(a ₂)	<i>W sierpniu jeżdżę do Francji.</i>	+
(b ₁)	<i>1 sierpnia jadę do Francji.</i>	+
(b ₂)	<i>1 sierpnia jeżdżę do Francji.</i>	+/-
(c ₁)	<i>O godzinie 18.30 jadę do Francji.</i>	+
(c ₂)	<i>O godzinie 18.30 jeżdżę do Francji.</i>	+/-
(d ₁)	<i>1 sierpnia o godzinie 18.30 jadę do Francji.</i>	+
(d ₂)	<i>1 sierpnia o godzinie 18.30 jeżdżę do Francji.</i>	-

Widać wyraźnie, że forma określona *jechać* jest w pełni akceptowalna w połączeniu ze wszystkimi określnikami temporalnymi właściwymi, niezależnie od stopnia ich precyzji. Analiza użycia formy nieokreślonej pozwala natomiast wyciągnąć następujący wniosek: im większa precyzja temporalna, tym mniejsze prawdopodobieństwo wystąpienia iteratywności. Zauważmy bowiem, że o ile zdanie (a₂) jest jeszcze w pełni akceptowalne niezależnie od kontekstu, o tyle zdania (b₂) i (c₂) wymagają uzupełnienia kontekstualnego za pomocą okoliczników typu *zwykle*, *często*. Można zatem zaproponować, aby czasownik *aller*, którego realizacja jest czasowo zdeterminowana przez określniki temporalne właściwe był tłumaczony jako *jechać*, jeżeli tylko w najbliższym otoczeniu tekstowym nie pojawiają się określniki częstotliwości.

Schemat składniowo-semantyczny podsumowujący użycie II czasownika *aller* wygląda więc następująco:

***Jechać* (schemat III)**

franc.

<marqueur temporel exact> – X – [HUM] – aller_[prés.] – (en – Y – <moyen de transport>) – à/en/sur/dans – Z – <lieu> [∧ <marqueur de fréquence> ∉ aller (X)]

pol.

<określnik temporalny właściwy> – X – [HUM] – *jechać*_[teraż.] – (Y – <środek transportu>) – do/w/na/nad – Z – <miejsce> [∧ <określnik częstotliwości> ∉ *jechać* (X)]

Obecna w schemacie formuła „<określnik częstotliwości> ∉ *jechać* (X)” oznacza, że schemat jest poprawny wówczas, gdy żaden określnik częstotliwości (typu *często*, *zwykle*) nie odnosi się bezpośrednio do akcji predykowanej przez czasownik *aller*.

Użycie III: określniki częstotliwości

Podczas analizy użycia II wykazane zostało, że okoliczniki typu *zwykle*, *często* determinują użycie formy nieokreślonej *jeździć*. Kompatybilność klasy

<określnik częstotliwości> z iteratywnością jest więc oczywista, czego dowodzą poniższe przykłady:

- (1) *Mon épouse et moi nous **allons** régulièrement en Sardaigne.*
*Moja żona i ja regularnie **jeździmy** na Sardynię.*
- (2) *Nous sommes arrivés dans cet hôtel car celui dans lequel nous **allons** habituellement était déjà plein.*
*Przyjechaliśmy do tego hotelu, ponieważ ten, do którego zwykle **jeździmy**, był już pełny.*
- (3) *Je **vais** souvent de Toronto à Ottawa, Victoria et Montréal, pour donner des conférences et assister à des séminaires.*
***Jeżdżę** często z Toronto do Ottawy, Victorii i Montrealu, by wygłaszać wykłady i uczestniczyć w seminariach.*

Jednak analiza przeprowadzona na materiale języka polskiego wykazała, że nawet w przypadku obecności określników częstotliwości (dzięki którym predykowana akcja nabiera bezdyskusyjnie powtarzalnego, a przez to iteratywnego charakteru) polszczyzna dopuszcza w pewnych sytuacjach alternatywny wybór formy określonej. Tego typu użycie można zaobserwować w zdaniu (a):

- (a) *Zwykle jadę do Niemiec samochodem.*
- (b) *Zwykle jeżdżę do Niemiec samochodem.*

Dla rodzimego użytkownika języka polskiego powyższe wypowiedzenia różnią się pewnym niuanssem semantycznym, trudnym do formalnego opisanie. Cezary Piernikarski (1972), opierając się na analizie dwóch zdań:

- (a) *Często idzie do sklepu.*
- (b) *Często chodzi do sklepu.*

identycznych z punktu widzenia semantycznego z naszymi przykładami, stwierdza, że

[...] między konstrukcjami (a) i (b) zachodzi subtelna różnica. Konstrukcje typu (a) zawierają swoistą „perspektywę semantyczną”, tzn. że wymagają α) dalszego uzupełnienia semantycznego, np. *Często idzie do sklepu (...), ale przy okazji wstępuje na piwo*, β) określonej motywacji, dlatego że normalne w tego typu kontekstach jest użycie czasowników typu *chodzić* (Piernikarski 1972: 57).

Wy tłumaczenie takie wydaje się niestety niezbyt przekonujące. W jaki bowiem sposób należy rozumieć ową „określoną motywację”? Inaczej mówiąc, co skłania Polaków do używania formy *jechać*, skoro norma językowa wymaga, przynajmniej w teorii, stosowania formy nieokreślonej? Warto podkreślić, że Hélène Włodarczyk jest już w swoich sądach bardziej ostrożna i precyzyjna. W artykule *Czasowniki ruchu*

a kategoria aspektu w języku polskim pisze ona mianowicie, że „w kontekstach habitualnych mogą być używane czasowniki jednokierunkowe, aby podkreślić, że chodzi o ruch konkretny, ale powtarzalny: *codziennie jadąc do pracy pociągiem czytałem gazetę*” (Włodarczyk 1980: 51). Porównując wnioski H. Włodarczyk ze stwierdzeniem C. Piernikarskiego można dojść do wniosku, że wspomniana swoista „określona motywacja” jest konsekwencją potrzeby nadania wypowiedzi *a priori* habitualnej waloru wypowiedzi aktualnej. Rzeczywiście, mówiąc *zwykle jadę do Niemiec samochodem* użytkownik języka polskiego chce niejako ograniczyć zwyczajowość opisywanej akcji, nadać jej więcej „dynamizmu”, skonkretyzować, a przez to urzeczywistnić ją w pewien sposób¹⁰.

Reasumując, można stwierdzić, że wybór między formą iteratywną a semelfaktywną w przypadku konstrukcji z okreśnikami częstotliwości jest podyktowany raczej względami natury psychologicznej niż formalnej. Założenia opisu jednostki leksykalnej w ramach ujęcia zorientowanego obiektowo nie pozwalają jednak na tworzenie schematów ambiwalentnych. Z racji tego, że w analizowanym korpusie nie został odnaleziony żaden przykład, w którym czasownik *aller* z towarzyszącym mu określnikiem częstotliwości nie mógłby być przetłumaczony jako *jeździć*, dla przejrzystości i ścisłości opisu najlepszym rozwiązaniem byłoby pominięcie w finalnym schemacie możliwości wyboru formy określonej.

Okazuje się jednak, że nie wszystkie własności użycia czasownika *jechać* w zdaniach o charakterze habitualnym tak wyraźnie opierają się formalnemu opisowi. Można bowiem zaobserwować, że forma określona pojawia się najczęściej wówczas, gdy określnik częstotliwości jest od niej fizycznie oddalony i odnosi się bezpośrednio do innego predykatu, tak jak np. w zdaniach współrzędnych typu:

Zwykle wstaję o 6 rano₍₁₎ i jadę do pracy na 7₍₂₎.

Zauważmy, że ciężar habitualności zostaje niejako przeniesiony na predykat *wstawać*, co powoduje, że forma *jechać* jest w powyższym zdaniu w pełni akceptowalna, a wręcz preferowana. Uwaga ta jest istotna nie tylko ze względu na konstruowany dla badanego użycia schemat składniowo-semantyczny. Powinna stać się przede wszystkim cenną wskazówką praktyczną przy tworzeniu oprogramowania komputerowego. Postulować należy mianowicie, aby program do tłumaczenia automatycznego sprzężony z bazą zorientowaną obiektowo był zdolny nie tylko do wyodrębniania w ciągłym tekście zdań, ale również do segmentowania zdań złożonych na zdania składowe. Tylko w ten sposób bowiem stanie się możliwe określenie, do którego predykatu odnosi się dany określnik krotności.

¹⁰ Barbara Kuszmidder (1999: 72–73) nazywa tego typu użycia „egzemplifikacją sytuacji generycznej” i podkreśla, że mamy tu do czynienia z sytuacją dość paradoksalną, w której mieszają się ze sobą dwa pojęcia pozornie sprzeczne – aktualność i iteratywność.

Biorąc pod uwagę wszystkie powyższe wnioski, użycie III czasownika *aller* można podsumować za pomocą następującego schematu:

***Jeździć* (schemat IV)**

franc.

<marqueur de fréquence> – X – [HUM] – aller_[prés.] – (en – Y – <moyen de transport>) – à/en/sur/dans – Z – <lieu> [$\wedge$ <marqueur de fréquence> $\in$ aller (X)]

pol.

<określnik częstotliwości> – X – [HUM] – jeździć_[teraż.] – (Y – <środek transportu>) – do/w/na/nad – Z – <miejsce> [$\wedge$ <określnik częstotliwości> $\in$ jeździć (X)]

Formuła „<określnik częstotliwości> $\in$ jeździć (X)” ma na celu podkreślenie faktu, że schemat jest najbardziej adekwatny, gdy określnik częstotliwości odnosi się do zdania zbudowanego przez predykat *aller*.

Analiza trzech użyc francuskiego czasownika *aller* w konstrukcjach z określnikami temporalnymi pozwoliła na wyróżnienie czterech schematów składniowo-semantycznych: dwóch dla ekwiwalentu *jechać* (schemat I i III) i dwóch dla *jeździć* (schemat II i IV). Stanowi to oczywiście jedynie prolegomena do pełnego opisu badanego czasownika w ramach ujęcia zorientowanego obiektowo. Wydaje się jednak, że *ap-proche orientée objets* jest odpowiednim narzędziem do językoznawczej eksplikacji zjawiska iteratywności, co pozwala wierzyć, że końcowy efekt tak przeprowadzonej dezambiguacji przyczyni się w znacznym stopniu do udoskonalenia automatycznego tłumaczenia tekstów.

Literatura

- ANTINUCCI F., GEBERT L., 1977, *Semantyka aspektu czasownikowego*, „Studia Gramatyczne” I, s. 7–43.
- BANYŚ W., 2002a, *Bases de données lexicales électroniques – une approche orientée objets. Partie I: questions de modularité*, „Neophilologica” 15, s. 7–28.
- BANYŚ W., 2002b, *Bases de données lexicales électroniques – une approche orientée objets. Partie II: questions de description*, „Neophilologica” 15, s. 206–248.
- BANYŚ W., 2005, *Désambiguïsation des sens des mots et représentation lexicale du monde*, „Neophilologica” 17, s. 57–76.
- CHRUPAŁA A., 2007, *Traduction assistée par ordinateur – espérances trompeuses ou réalité possible? Description lexicographique du vocabulaire des sucreries en québécois selon l'ap-proche orientée objets*, „Neophilologica” 19, s. 7–23.
- DESCLÉS J.-P., GUENTCHÉVA Z., 1997, *Aspects et modalités d'action (représentations topologiques dans une perspective cognitive)*, „Studia Kognitywne” 2, s. 145–173.

- HRABIA M., 2011, *Désambiguïsation des sens du prédicat adjectival farouche dans le cadre d'une approche orientée objets*, „Neophilologica” 23, s. 150–167.
- KAROLAK S., 1984, *Składnia wyrażen predykatywnych*, [w:] Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa, s. 11–211.
- KAROLAK S., 2001, *O semantyce aspektu w teorii F. Antinucciego i L. Gebert*, [w:] S. Karolak (red.), *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*, Warszawa, s. 561–606.
- KUSZMIDER B., 1999, *Aspect, temporalité et modalité en polonais et en français. Étude contrastive*, Paris.
- LIPIŃSKI K., 2004, *Mity przekładoznawstwa*, Kraków.
- PIERNIKARSKI C., 1972, *Opozycje semantyczne czasowników typu chodzić : iść*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 11, s. 53–65.
- STAWNICKA J., 2007, *Aspekt – iteratywność – określniki kwantyfikacyjne*, Katowice.
- WŁODARCZYK H., 1980, *Czasowniki ruchu a kategoria aspektu w języku polskim*, „Polonica” VI, s. 49–56.

Introduction to object analysis of the verb *aller* in constructions with temporal markers, for the purposes of French-Polish machine translation

Summary

The paper presents the preliminary results of an object-oriented disambiguation of the French verb *aller* ‘to go’, performed for the purpose of machine translation.

The first part introduces the theoretical foundations of the object-oriented method proposed by Wiesław Banyś, and the principles of word sense disambiguation.

The second part is an analysis of the different uses of the verb *aller* accompanied by temporal markers (weekdays, specific temporal markers and frequency markers). By using concrete examples, the author tries to discover the linguistic conditions which determine whether the translation of the analyzed verb should be *jechać* (the semelfactive form) or *jeździć* (the iterative form). The results of the research are presented in four syntactic-semantic schemes, i.e. in one of the descriptive formats used in the object-oriented approach.